

УДК 347.9

Кравцов Сергій Олександрович

Кандидат юридичних наук

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого***Пономаренко Ірина Віталіївна**

Слідчо-криміналістичний інститут

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ВІДПОВІДАЧА ВІД ПРЕД'ЯВЛЕНОГО ПОЗОВУ:
ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена комплексному дослідженню засобів захисту відповідача від пред'явленого позову, аналізуються їх загальні особливості, розглядаються точки зору науковців щодо юридичної природи зустрічного позову та заперечення проти позову та механізм реалізації, а також на підставі аналізу положень цивільного-процесуального законодавства України досліджено питання щодо зміни процесуально-правового статусу сторін при пред'явленні зустрічних вимог, розглядаються питання про забезпечення балансу можливостей сторін у цивільному процесі з метою реальної реалізації принципів змагальності та процесуальної рівності, акцентується увага на проблемах правозастосування у цій сфері.

Ключові слова: зустрічний позов, заперечення проти позову, загальні та спеціальні засоби захисту, позивач, відповідач, невизнання позову.

Актуальність полягає в тому, що на практиці засоби захисту проти позову широко використовують відповідачі по справі або особи, які є їх представниками, але в теорії ці питання розглянуті неповністю і відносно них існує багато спорів.

Наукові дослідження щодо процесуального становища відповідача і зокрема засобів його захисту від пред'явленого позову знайшли своє відображення у працях таких науковців В.К. Адамович, М.Т. Арапов, Л.І. Анісімова, М.М. Васильченко, М.М. Голіченко, П.П. Заворотько, П.П. Колесов, І.С. Комаров, Г.В. Молева, Н.І. Клейн, В.В. Попов, Н.М. Трашкова та ін. Однак, варто зазначити, що дані дослідження проводилися до реформування цивільного процесуального законодавства, тому вони не можуть повною мірою слугувати теоретичним фундаментом для регулювання правового статусу відповідача та засобів його захисту. У зв'язку з цим постає питання необхідності дослідження цих питань в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження засобів захисту прав та інтересів відповідача від пред'явленого позову, висвітлення юридичної природи цих явищ, з'ясування їх особливостей.

Конституція України відносить забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина до основних функцій держави. Основний закон держави закріплює широкі демократичні права і свободи людини і громадянина, встановлює гарантії їх реалізації та судового захисту. Так стаття 3 Конституції України, передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1, с. 13].

Визнання Україною найважливіших міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини, зумовили необхідність внесення змін в національний механізм захисту прав особи, в тому числі і забезпечення реального здійснення фізичними та юридичними особами права на судовий захист. У зв'язку з цим на перший план виступають питання ефективної правової регламентації правового статусу сторін як основних учасників процесу, дієвості гарантованих державою засобів захисту їх інтересів у суді.

Право на судовий захист по суті включає в себе такі елементи: як право позивача на пред'явлення позову і право відповідача на захист. Вони є рівнозначними складовими даного поняття, що виходить з принципу здійснення судочинства на основі рівноправ'я сторін

закріпленого в ст. 129 Конституції України, а також принципу справедливого судового розгляду і права на ефективний засіб захисту, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. [2]. Також чільне місце серед гарантій захисту відповідача, належить принципу змагальності сторін, який регламентовано в ст. 12 ЦПК і визначає широкі можливості для учасників процесу використовувати процесуальні засоби, фактичні дані докази, що їх підтверджують.

Цивільне процесуальне законодавство закріпило широкий спектр можливостей відповідача щодо здійснення ним своїх прав в порядку цивільного судочинства. Однак, співставивши зміст та обсяг прав та обов'язків позивача стає очевидним, що вони є не рівнозначними. Таким чином перед законодавцем постає завдання – забезпечити баланс можливостей сторін у процесі. У зв'язку з цим постає питання необхідності дослідження цих питань в сучасних умовах. З цією метою в законодавстві України передбачена низка юридичних гарантій (встановлених законом правових засобів та способів), покликаних забезпечити баланс процесуальних можливостей захисту позивача і відповідача у цивільному процесі. [3, с. 29].

Процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист його прав та інтересів проти позову, складаються із процесуальних прав і обов'язків відповідача, процесуальних дій з їх реалізації і процесуальних форм їх виразу, відтак можуть бути поділені на загальні та спеціальні [5, с. 152].

До загальних відносяться всі права які надані всім учасникам цивільного процесу (ст. 43 ЦПК України) [4]. Спеціальні засоби можуть бути використанні тільки відповідачем, і до них належать заперечення проти позову (ст. 180 ЦПК України) та зустрічний позов (ст. 193 ЦПК України). Також деякі вчені відносять до спеціальних засобів захисту відповідача - невизнання позову.

Заперечення проти позову - це мотивоване відхилення позову з посиланнями на певні обставини і з пред'явленням відповідних доказів. Заперечення відповідача проти позову можуть носити матеріально-правовий і процесуально-правовий характер.

Відповідно до ст. 180 ЦПК у запереченні відповідач викладає свої пояснення, міркування і аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань і аргументів і мотиви їх визнання або відхилення. Заперечення подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання заперечення, який дозволить іншим учасникам справи отримати заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті. [4].

Письмове заперечення є правом відповідача, а не його обов'язком, тому за неподання письмових заперечень, до нього не може бути застосовано жодних заходів процесуального примусу.

У разі використання даного права, відповідач своїми діями сприяє більш ефективному судовому розгляду, щодо встановлення судом характеру спірних правовідносин, визначення закону який їх регулює, фактів які необхідно встановити і які лежать в основі вимог і заперечень, коло осіб, що мають брати участь в процесі.

Заперечення проти позову поділяються на матеріально-правові і процесуально-правові.

Матеріально-правове заперечення полягає в тому, що відповідач, не заперечуючи проти законності порушення провадження у справі оспорує матеріально-правову вимогу позивача [6, с. 525].

Матеріально-правовими запереченнями є:

1. незаконність вимог позивача. Відповідач може доводити, що вимоги позивача суперечать чи не відповідають закону, зокрема через те, що він обрав неправильний спосіб захисту порушеного права, через неправильне застосування закону і т. п.;

2. необґрунтованість вимог. Відповідач може заперечувати неналежність відповідача, відсутність відповідних доказів, неправильну оцінку доказів позивачем.

Використовуючи матеріально-правове заперечення, відповідач може наводити факти і обставини, які спростовують вимогу позивача і підтверджують відсутність у позивача права на задоволення позову повністю або частково.

Процесуально-правовими запереченнями є:

1) відсутність в позивача права на звернення до суду. Право звернення до суду закріплено в ст.4ЦПК, яке передбачає, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів;

2) наявність перешкод для відкриття провадження у справі. Відповідач може покладатися на наявність обставин, які зазначені в ч. 1 ст. 186 ЦПК. Такими обставинами, зокрема, є: заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства; наявність по даній справі рішення суду, що набрало законної сили або судового наказу, що набрав законної сили, за тими самими вимогами; наявність у провадженні цього чи іншого суду справи зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; наявність рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції або рішення суду іноземної держави, визнане в Україні, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, тощо [4].

Процесуальні заперечення відповідача ґрунтуються на недотриманні процесуальних норм, які передбачають неможливість відкриття провадження у справі.

Хоча право на пред'явлення зустрічного позову й закріплене у Цивільному процесуальному кодексі України, його юридична природа ще й досі по-різному оцінюється процесуалістами. Зокрема, деякі вчені (М.Т. Арапов, М.А. Гурвич, К.С. Юдельсон та ін.) визначають юридичну сутність права на пред'явлення зустрічного позову як самостійне розпорядче повноваження відповідача, а на думку інших (Г.Д. Васильєвої, М.М. Васильченка, О.Ф. Клейнмана, В.І. Тертишнікова), – це похідне право, яке насамперед виконує функцію захисту інтересів сторони. [7, с. 41]. Зустрічний позов є одночасно і засобом захисту, і самостійною вимогою відповідача, а тому розглядати зустрічний позов лише як засіб захисту проти первісного позову є недоцільним. Таким чином зустрічний позов має самостійний характер і розглядається як засіб захисту відповідача проти первісного позову.

Зустрічний позов – це матеріально-правова правова вимога первісного відповідача до первісного позивача, пред'явлена до суду для спільного розгляду із первісним позовом. За цією позовною вимогою первісний відповідач набуває процесуального статусу позивача, а первісний позивач – відповідача [8].

При зверненні до із зустрічним позовом відповідач ставить перед собою подвійну мету:

1) захистити своє порушене, оспорюване чи невизнане право, 2) захиститися проти вимог позивача.

Деякі вчені, зокрема, В.Я. Клейменов пропонує для посилення змагальності сторін, віднести зустрічний позов до обов'язків відповідача, так як це закріплено в США. Особливість пред'явлення зустрічного позову полягає в тому, що у разі не пред'явлення відповідного зустрічного позову в США є неможливість звернення до суду з самостійним позовом в майбутньому. [9, с. 86]. Останнім часом багато науковців, аналізуючи досвід зарубіжних країн, пропонують запровадити деякі нововведення в національне законодавство України. Але такі дії потребують широкого обговорення як серед науковців, так і серед практиків. Якщо говорити, зокрема, про запровадження примусового зустрічного позову, то така процедура потребує чіткої правової регламентації і відповідних професійних дій з боку позивача і відповідача, а також врахування можливих ускладнень.

Відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання відзиву (подається в строк, встановлений судом, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Суд має встановити такий строк подання зустрічного позову, який дозволить відповідачу підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи - отримати його не пізніше першого підготовчого засідання у справі. – ст. 178 ЦПК). Зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може виключити

повністю або частково задоволення первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом [4].

Таким чином, проаналізувавши диспозицію даної, можна сказати, що за наявності таких обставин спільний розгляд первісного і зустрічного позовів є доцільним:

1) коли оспорювані права є такими, що виникають з одних правовідносин; тобто вимоги, які становлять зміст тих позовів, можуть зараховуватися, або задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову;

2) коли задоволення зустрічного позову може повністю або частково виключити задоволення первісного позову.

Водночас слід звернути увагу на процесуально-правовий статус сторін у справі під час пред'явлення зустрічного позову. Адже виникає питання про його заміни щодо набуття сторонами подвійного цивільного процесуального правового статусу. Але, зважаючи на те, що зустрічний позов є самостійною вимогою, то відповідач щодо свого позову набуває спеціальних, основних прав позивача, закріплених у ч. 2 ст. 49 ЦПК України. [10, с. 69].

Про прийняття судом зустрічного позову обов'язково повідомляються особи, які беруть участь у справі. Їм надсилається копія зустрічної позовної заяви з доданими до неї документами, а також копія ухвали про об'єднання вимог за первісним і зустрічним позовами в одне провадження.

Невизнання позову – невмотивоване відхилення відповідачем вимог позивача за простою формулою: позов, пред'явлений до мене, не визнаю. Але більшість вчених, професорів та академіків стверджує, що невизнання позову не є засобом захисту проти позову, оскільки дана дія ніяким чином не захищає відповідача від претензій, доказів.

Проаналізувавши цивільно-процесуальне законодавство України, можна зробити висновок, що відповідач для свого захисту може використовувати дві групи засобів захисту від пред'явленого позову: загальні та спеціальні.

Варто зазначити, що, незважаючи на те, що чинне законодавство передбачає широке коло засобів захисту відповідачем своїх прав недосконалість законодавчої регламентації порядку застосування вказаних засобів на практиці створюють низку труднощів, які знижують їх ефективність.

Теоретичного обґрунтування потребує проблематика цивільного процесуального статусу відповідача в цивільному процесі, а саме питання про обсяг та зміст процесуальних обов'язків відповідача, юридичні гарантії та засоби захисту його прав в цивільному судочинстві. Також необхідно більш чітко регламентувати механізм реалізації засобів захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996р. – б. м. : Б. и., 1996. – 55 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] European Court of Human Rights. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі питання захисту прав та інтересів відповідача в цивільному процесі / Н. Л. Бондаренко-Зелінська, П. В. Гопкін // Університетські наукові записки. – 2015. – № 1. – С. 27-37.
4. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. / О. О. Штефан. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
6. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова; за ред. В.В.Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
7. Бичкова С. С. Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача / С. С. Бичкова // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 10. – С. 41–44.
8. Тertiшніков В. І. Т 35 Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
9. Журба І. О. Відповідач у цивільному процесі та способи захисту його прав: актуальні питання / І. О. Журба // Наука і правоохорона. – 2014. – № 2(24). – С. 83-89.
10. Пасайлюк І. В. Зустрічний позов як засіб захисту прав та інтересів відповідача / І. В. Пасайлюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2013. – Вип. 4. – С. 64-71.